

УДК 316.42:711.437:005(21+332.2):33.005.342(477)

**Булах Т. М.**

кандидат економічних наук, доцент,  
Національна академія статистики, обліку і аудиту, Київ, Україна;  
e-mail: tbulakh@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-9061-0325

**Кравченко І. С.**

доктор економічних наук, професор,  
ДВНЗ «Університет банківської справи», Україна;  
e-mail: irina.kravchenko999@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2159-6221

**Резнікова Н. В.**

доктор економічних наук, професор,  
Інститут міжнародних відносин  
Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна;  
e-mail: r\_nv@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-2570-869X

**Іващенко О. А.**

кандидат економічних наук, доцент,  
Національна академія статистики, обліку і аудиту, Київ, Україна;  
e-mail: oi2013@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-8490-778X

## СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ЯК ДЕТЕРМІНУЮЧА СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ СЕЛА

**Анотація.** Досліджено стан і сучасні тенденції соціального розвитку села як детермінуючої складової механізму управління його економічним розвитком. Виявлено його основні проблеми, у тому числі пов'язані з демографічними процесами, міграцією, наявністю робочих місць, добробутом, доступністю до послуг соціальної інфраструктури. Доведено доцільність розроблення та реалізації інноваційної моделі соціального розвитку села, яка передбачає застосування комплексного підходу до розв'язання наявних проблем і ставить вимогу здійснення перетворень у системі та структурі механізмів державного регулювання цим процесом як на центральному, так і місцевому рівнях. Систематизовано стратегічні напрями щодо подолання негативних тенденцій соціального розвитку села в контексті формування інноваційної економіки, серед яких:

1. Не просто створення нових робочих місць, а місць, привабливих перш за все для молоді.
2. Формування суспільної думки щодо важливості і престижності аграрної праці шляхом гарантування дійової системи її соціальної мотивації та захисту.
3. Усебічне сприяння відновленню і подальшому розвитку соціальної інфраструктури села, зокрема таких важливих сфер, як культурно-побутове обслуговування, медичне забезпечення, будівництво впорядкованого та облаштованого житла.
4. Подолання диспропорцій на рівні обслуговування сільських жителів.
5. Розширення владних повноважень і можливостей громад у здійсненні процесу контролювання та стимулювання раціонального ресурсокористування на сільськогосподарських підприємствах усіх форм власності, залучення інвестицій у виробничу, соціальну та екологічну сфери сільських територій. Тобто з міста в село мають прийти нові технології, нові нестандартні форми управління, нові підходи до організації розподілу місцевих доходів і соціальних послуг.
6. Дотримання обсягів мінімального фінансування розвитку села.
7. Створення фонду підтримки розвитку соціального розвитку села за рахунок відрахувань господарських суб'єктів усіх форм власності в розмірі 1,5 % від їхніх доходів.
8. Упровадження пільгового оподаткування для новостворених підприємств на селі в разі інноваційного характеру їхньої виробничої діяльності, надання соціально-необхідних послуг або здійснення інфраструктурного забезпечення цих територій та ін.

**Ключові слова:** соціальний розвиток, село, механізм, управління, стратегічні напрями, соціальна інфраструктура.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 3; бібл.: 23.

**Bulakh T.**

*Ph. D. in Economics, Associate Professor,  
National Academy of Statistics, Accounting and Audit, Kyiv, Ukraine;  
e-mail: tbulakh@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-9061-0325*

**Kravchenko I.**

*Doctor of Economics, Professor,  
SHEI «Banking University», Ukraine;  
e-mail: irina.kravchenko999@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2159-6221*

**Reznikova N.**

*Doctor of Economics, Professor,  
Institute of International  
Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine;  
e-mail: r\_nv@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-2570-869X*

**Ivashchenko O.**

*Ph. D. in Economics, Associate Professor,  
National Academy of Statistics, Accounting and Audit, Kyiv, Ukraine;  
e-mail: oi2013@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-8490-778X*

#### **SOCIAL STATUS AS A DETERMINING COMPONENT OF THE MECHANISM FOR MANAGING THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE VILLAGE**

**Abstract.** The article examines the state and current trends in the social development of the village as a determinant of the mechanism for managing its economic development. His main problems were identified, including those related to demographic processes, migration, availability of jobs, welfare, accessibility to social infrastructure services. The necessity of elaboration and implementation of an innovative model of social development of the village is proved, which implies application of an integrated approach to the solution of existing problems and demands the implementation of transformations in the system and structure of the mechanisms of state regulation by this process both at the central and local levels. Strategic directions concerning overcoming of negative tendencies of social development of village in the context of formation of innovative economy are systematized.

In our opinion, strategic directions of further social development of the village should be as following:

1. Not only the creation of new jobs, but places that are especially attractive to young people. Among the latter, there may be rural green, ecological and agro-tourism, the development of which contributes to the creation of new jobs, the preservation of ecological balance, and the restoration of natural and social resources. After all, in order to provide these types of tourism, it is necessary to build a boarding house, a micro-hotel for tourists in a village, which means to activate the construction industry, retail trade, and service life.

2. The formation of the public opinion on the importance and prestige of agrarian labour by guaranteeing an effective system of its social motivation and protection.

3. The comprehensive assistance to the restoration and further development of the social infrastructure of the village, in particular such important areas as: cultural and domestic services, medical care, construction of well-organized and equipped housing.

4. The overcoming of disproportions at the level of service of rural residents. It should be promoted by increasing the solvent demand of the population for social humanitarian services, which necessitates the expansion of the industrial segment of the economy in the village.

5. The enhancement of authorities' power and the capacity of communities to carry out the process of controlling and stimulating rational resource use in agricultural enterprises of all forms of ownership, attracting investment in the industrial, social and environmental spheres of rural territories. That is, new technologies, new non-standard forms of management, new approaches to the organization of local income distribution and social services must come from the city to the village.

6. The observance of the minimum funding for rural development (at least 1% of GDP).

7. The creation of the fund for support of the social development of the village at the expense of deductions of economic entities of all forms of the ownership in the amount of 1.5% of their income.

8. The introduction of preferential taxation for newly created enterprises in the village in the case of the innovative nature of their production activities, provision of socially necessary services or the implementation of infrastructural provision of these territories, etc.

**Keywords:** social development, village, mechanism, management, strategic directions, social infrastructure.

**JEL Classification** A13, I38, O13

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 3; bibl.: 23.

**Вступ.** Сучасний стан соціального розвитку села не відповідає вимогам вітчизняних і міжнародних стандартів. Брак мотивації до праці, бідність, трудова міграція, безробіття, занепад соціальної інфраструктури, поглиблення демографічної кризи, застарілі технології, низька якість обслуговування, зношені основні фонди і технічні засоби, невідпрацьована система державного регулювання, обмеженість коштів і невизначеність відносин власності, з одного боку, визначають потребу пошуку нетрадиційних шляхів розвитку села, інтенсифікації інноваційного процесу, підвищення рівня відповідальності всіх ланок управління соціальним розвитком села, удосконалення механізмів державної політики стосовно його реформування. З другого — актуалізація цієї наукової проблематики відбувається в контексті євроінтеграційних намірів України та її самоідентифікації як майбутнього повноправного члена ЄС, поглиблення глобалізаційних процесів у світі, загострення проблем економічної, екологічної безпеки та бідності сільського населення.

**Аналіз досліджень і постановка завдання.** Проблеми формування інноваційної економіки України в контексті модернізації соціального розвитку села знайшли відображення в наукових працях багатьох учених. Вагомий внесок у вивчення цих проблем зробили такі відомі науковці, як: О. Булавка [1; 2], К. Ейзенхардт [3], С. Йоханссон [4], А. Кампбел [5], Ф. Конверс [5], А. Коул [6], Д. Крисанов [7], Г. Купалова [1], В. Куценко [8], А. Леопольд [9], М. Малік [2], Л. М. Орлатий [1], О. Павлов [10], І. Прокопа [7], Е. Роджерс [5], П. Саблук [2], А. Сен [11], Д. Тонсажер [12], Т. Шульц [13] та інші.

Попри різноплановість і глибину проведених досліджень, у вітчизняній науці недостатньо приділяється уваги визначенню тенденцій соціального розвитку села в єдиній інноваційній стратегії розвитку України. Крім того, відсутні чіткі критерії визначення стратегічних напрямів такого розвитку з урахуванням інтеграції України в європейський простір та конкретні заходи щодо стабілізації та комплексного розвитку села.

Метою статті є дослідження процесу формування інноваційної економіки в контексті модернізації соціального розвитку села, його стану і сучасних тенденцій, виявлення наявних проблем і надання пропозиції щодо їх вирішення.

**Результати дослідження.** Ключовим індикатором у визначенні соціального розвитку села є демографічні процеси, які, крім того, що відображають життя і діяльність суспільства в цілому, дозволяють виявити окремі проблемні моменти, причини виникнення яких лежать у площині інших сфер діяльності суспільства, зокрема економічній або політичній. Демографічна ситуація на селі за сучасних умов характеризується звуженням демографічної бази відтворення людського потенціалу.

Станом на 2017 рік в Україні чисельність наявного населення становила 42,6 млн осіб, з них у міських поселеннях – 29,5 млн осіб, або 69,2% від загальної кількості жителів. Чисельність сільських жителів становить 13,1 млн осіб і протягом 26-ти років скоротилася на 3,7 млн, або на 18,4 % (табл. 1). Лише у п'яти регіонах чисельність сільського населення більша ніж міського. Це Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області; частка сільського населення в цих областях становила 52,2—62,8 % [14].

Таблиця 1

**Кількість населення на сільських територіях, млн осіб**

Показник	Рік						2017 р. до 1991 р., %
	1991	2001	2005	2010	2016	2017	
Наявне населення, млн	51,9	48,9	47,3	46,0	42,8	42,6	82,1
Сільське населення, млн	16,8	16,0	15,3	14,5	13,2	13,1	77,9
Відсотків до всього населення, сільське	32,5	32,6	32,3	31,4	30,8	30,8	-

Джерело: [14].

Подальше збереження такої тенденції призведе до того, що село як осередок суспільного буття може зникнути. Такий висновок підтверджують факти руйнації сільської поселенської мережі.

Тільки протягом 1990–2016 рр. з мапи України зникло 427 сіл. В основному така тенденція характерна для Київської, Житомирської та Полтавської областей. Також скоротився за означений період і середній розмір однієї сільради — до 1 412 осіб, або на 4,1 %. Близько 18 тис. сіл не можуть відродитися і приречені на вимирання [14].

Основна причина вимирання села — зменшення народжуваності, тобто природне скорочення. Так за 2016 рік у сільській місцевості народилося 138,3 тис. осіб, а померло 229,0 тис. осіб.

За умов постійного скорочення кількості сільського населення загрозливих масштабів набирають міграційні процеси: якщо ще 1990 року природне скорочення частково компенсувалося позитивним сальдо міграції до села, то вже починаючи з 2000-го воно змінилося на негативне.

Головною причиною міграції сільського населення є високий рівень безробіття, що спонукає до пошуку роботи поза селом. Показник сільського безробіття 2016 року становив 9,7 % і перевищив скачок 2008-го коли його рівень сягнув 5,2 % [15].

Нині майже 3 млн осіб не мають стабільного місця роботи, а ще близько 1 млн економічно активних сільських жителів перебувають на тимчасових заробітках у великих містах України та поза її межами [15].

Причиною такої ситуації є те, що в українській економіці праця в сільському господарстві дешевша, ніж праця в будь-якій іншій сфері. Тільки 2016 року заробітна плата в ньому становила 3 916 грн (5 183 у середньому в Україні) [15]. Частка вартості сільськогосподарської праці в ціні готової харчової продукції знижується, що зумовлено низкою чинників:

- переробні підприємства-монополісти харчової промисловості тримають ціни на низькому рівні;
- інфраструктура села розвинута недостатньо; альтернативні канали реалізації сільськогосподарської продукції розвинуті слабо;
- робітники сільськогосподарських підприємств не можуть впливати на процес ухвалення рішень, щоб хоч якось контролювати угоди;
- корупція серед керівництва сільськогосподарських підприємств в умовах, коли більшість угод відбувається в обхід банківської системи;

- відсутність повністю сформованого ринку сільськогосподарської праці з доступом до інформації про ринок;
- у сільських районах середнє число непрацюючих у розрахунку на одне домогосподарство значно вище, ніж у містах.

Але основною причиною розповсюдження бідності на селі є кризовий стан сільськогосподарських підприємств, які не можуть пристосуватись до ринкової системи.

Тому нині значна чисельність сільського населення пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції, оскільки її реалізація, досить часто, єдине джерело отримання доходу для сільської сім'ї.

Середньомісячні загальні доходи одного домогосподарства 2016 року становили 5 576,5 грн. Міське домогосподарство отримувало в середньому за місяць 5 684,8 грн, сільське — 5354,2 грн [14].

Варто відмітити закономірність: грошові доходи міських домогосподарств переважають над сільськими, проте негрошові є вищими для домогосподарств із села. Це пояснюється тим, що селяни споживають більше продукції з особистого підсобного господарства, ніж містяни, а її вартість є однією з основних складових негрошових доходів.

Соціальний розвиток села включає й соціальну сферу і соціальну інфраструктуру, які за останні десятиріччя зазнали значних руйнівних процесів. Відбувається закриття або ліквідація об'єктів соціальної інфраструктури (табл. 2).

Так, протягом 2000—2017 рр. кількість дитячих дошкільних установ у сільській місцевості зменшилася на 0,2 тис. од. і становила 2017 року 9,1 тис. од. [16]. Цей показник вважається незадовільним, оскільки означає, що в середньому один дитячий садок припадає на три села, а це суперечить установленим державним будівельним нормам ДБН В.2.2-4-97 [17], відповідно до яких дошкільні заклади потрібно розміщувати в кожному сільському населеному пункті, де є 12 і більше дітей дошкільного віку. Отже, доцільним було б переглянути ситуацію з мережею дошкільних навчальних закладів.

За вказаним вище документом радіус доступності дитячих дошкільних закладів у селі повинен становити 500 метрів. Для обслуговування сіл із малою кількістю дітей передбачаються місця в дитячих яслах-садках у найближчих селах та організовується підвезення дітей спеціальним транспортом. Пішоходно-транспорта доступність закладів не повинна перевищувати 15 хвилин.

Таблиця 2

Забезпеченість сільських жителів об'єктами соціальної інфраструктури за період 2000—2017 рр.

Об'єкт соціально-культурного призначення	Рік					2017 р. до 2000 р.
	2000	2005	2010	2012	2017	%
Дошкільні навчальні заклади, тис. од.	8,9	8,4	8,9	9,5	9,1	102,2
Загальноосвітні навчальні заклади, од	14927	14312	13283	12799	10581	70,9
Лікарняні заклади, од	1007	707	543	268	63	6,2
Амбулаторно-поліклінічні заклади, од.	2321	3056	3440	2988	468	20,2
Кількість масових та універсальних бібліотек, тис. од.	15,7	15,1	14,9	14,7	13,3	84,7
Клубні заклади, тис. од.	17,7	16,8	16,5	16,4	15,5	87,6

Джерело: [16; 18-20]

Проте в усіх областях радіус доступності дошкільних навчальних закладів коливається від 4,7 км у Чернівецькій до 8,57 км у Чернігівській областях (у середньому в Україні 6,12 км).

Кількість загальноосвітніх навчальних закладів протягом 2000—2017 рр. зменшилась на 4 346 од. Цей показник вважається незадовільним, оскільки означає, що в середньому на три села функціонує одна школа [18].

Водночас таку ситуацію можна розглядати по-різному — наявність школи в кожному селі не завжди виправдовує себе з огляду на кількість дітей шкільного віку, хоча це й утруднює процес навчання через відстань до школи.

За державними будівельними нормами України, радіус обслуговування від місця проживання до загальноосвітнього навчального закладу повинен становити не більше ніж 0,5 км пішохідної доступності. Дозволяється розміщення шкіл на відстані транспортної доступності: для учнів шкіл I ступеня — 15 хв (в один бік), для учнів шкіл II і III ступенів — не більше ніж 30 хв (в один бік). У сільській місцевості розміщення шкіл передбачає для учнів I ступеня радіус пішохідної доступності не більше ніж 2 км і не більше ніж 15 хв в один бік — при транспортному забезпеченні учнів. Підвезення учнів до навчального закладу в сільській місцевості повинно здійснюватися спеціальним транспортом. Максимальний радіус обслуговування учнів шкіл II–III ступенів не повинен бути більшим за 15 км. Транспортним обслуговуванням забезпечуються учні, які проживають на відстані від школи понад 3 км, з попередньо визначеними зупинками відповідного транспорту. Відстань від місця проживання до місця збору на зупинці не повинна бути більшою ніж 500 м.

Для учнів, які проживають на відстані, більшій за максимально допустимі межі транспортного обслуговування, а також при транспортній недоступності в період негоди, повинен передбачатися пришкільний інтернат із розрахунку 10 відсотків місць від загальної місткості закладу [18]. **Ошибка! Источник ссылки не найден.**]

Проте в усіх областях радіус доступності всіх шкіл перевищує від 3,91 км у Львівській до 7,58 км у Херсонській областях (у середньому в Україні 5,54 км).

Значна частина учнів (225 185 осіб) у сільській місцевості потребує підвезення. Для подолання незручностей такого роду в деяких селах діє програма «Шкільний автобус», але на сучасному етапі вона охоплює лише незначну кількість сіл, які потребують таких послуг.

Рівень забезпеченості сільського населення культурно-освітніми послугами визначається кількістю таких закладів, як клуби і бібліотеки. На період 2000—2017 рр. у сільській місцевості України припадає майже скорочення кількості клубів на 12,4 % і бібліотек — на 15,3 % [19]. **Ошибка! Источник ссылки не найден.**]. А 33 % сільської молоді зазначають, що їм не вистачає культурних закладів у їхньому населеному пункті, 16 % — вважають, що такі заклади розташовані занадто далеко.

Пішохідна доступність бібліотек і клубів повинна становити 3 км. Проте в усіх областях радіус доступності бібліотек перевищує від 3,87 до 7,33 км і від 3,87 до 7,93 км у Тернопільській і Херсонській областях відповідно (у середньому в Україні 5,59 і 5,7 км). Така ситуація вимагає негайного вирішення.

Здоров'я населення є однією з головних умов соціального благополуччя й успішного економічного зростання, збільшення тривалості активного життя, поліпшення демографічної ситуації. Однак нині медичне обслуговування не лише на селі, де ситуація критична, а й у містах, не дає можливості кожному громадянину реалізувати своє, гарантоване статтею 49 Конституції України, право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

У сільській місцевості 2017 року функціонували лише 63 лікарняні заклади системи Міністерства охорони здоров'я України місткістю на 2,8 тис. ліжок. Крім того, вона включала 468 амбулаторно-поліклінічних закладів. За останні 17 років кількість закладів охорони здоров'я на селі зменшилась на 944 од. (17 507 ліжок) [20].

Певною мірою регламентована доступність станцій швидкої медичної допомоги (10 км). Про це, хоч і опосередковано, зазначено в Постанові Кабінету Міністрів від 28 квітня 2006 року № 603 «Порядок використання у 2006 р. субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на оснащення сільських амбулаторій та фельдшерсько-акушерських пунктів, придбання автомобілів швидкої медичної допомоги для сільських закладів охорони здоров'я» [21].

Проте в усіх областях радіус доступності лікарень, а отже, і станцій швидкої допомоги, коливається від 11,18 км у Донецькій до 20,47 км у Житомирській і Херсонській областях (у середньому в Україні 15,62 км). Тобто за умов, що склалися на селі, істотно посилюється обмеженість сільських мешканців в отриманні медичних послуг, що суттєво позначилося на стані здоров'я населення.

Недостатній розвиток медичного обслуговування, зменшення доступу людей до медичних послуг і висока ціна на них призвели до підвищення захворюваності та смертності.

Аналізуючи загальні показники забезпеченості сільського населення закладами соціальної інфраструктури, зауважимо, що, поряд із фізичним скороченням їхньої кількості, а отже, і показниками забезпеченості, не можна оминати увагою їхню моральну зношеність. Адже протягом досліджуваного періоду обладнання кіноустановками сучасного типу сільських клубів скоротилося на 94,6 %. Критичного рівня набуває застарілість книг у сільських бібліотеках. Частка клубів, дитячих дошкільних закладів, загальноосвітніх шкіл, бібліотек, фельдшерсько-акушерських пунктів, лікарень та амбулаторій, що вимагають капітального ремонту або ж перебувають в аварійному стані, зростає. Усі ці проблеми соціальної інфраструктури потребують термінового розв'язання, оскільки недостатній рівень її розвитку суперечать динамічному соціальному розвитку села.

Має місце й погіршення рівня благоустрою сільських територій, а показники обладнання комунальними вигодами зростають украй повільно. Лише протягом 2000—2017 рр. кількість населених пунктів, які мають водопровід, зменшилась на 426 одиниць. У цілому 2017 року водопроводом було забезпечено 51,2 % загальної площі, каналізацією — 50,5 %, опаленням — 0,6 %, ваннами — 45,4 % житла, гарячим водопостачанням — 15,7 %, телефоном — 15,3 % [22].

Отже, рівень благоустрою житлового фонду в сільській місцевості не відповідає європейським стандартам. Скажімо, у Швеції рівень забезпечення житла водопроводом, каналізацією, центральним опаленням становить 98—99% [8].

Тому й не дивно, що значна частина сільських жителів (59,5 %), як свідчать дані вибіркового обстеження умов життя домогосподарств, не задоволена перш за все житловими умовами.

Водночас слід зазначити, що 2016 року різко зменшилось і введення в експлуатацію житла в сільській місцевості (2 864 тис. м<sup>2</sup> загальної площі, тоді як попереднього року цей показник становив 3 579 тис.м<sup>2</sup> загальної площі).

Скорочення обсягів будівництва житла в сільській місцевості пояснюється дорожнечою будівельних матеріалів і неефективністю програм кредитування.

Однією з основних складових соціальної інфраструктури села є забезпечення якісного обслуговування мешканців сільських територій закладами торговельної сфери. На жаль, протягом останніх десятиріч ситуація з торговельним обслуговуванням сільського населення в Україні залишається складною. Це стосується всіх без винятку сільських територій нашої держави. Протягом 1995—2016 рр. відбулося значне скорочення об'єктів роздрібної торгівлі (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка мережі об'єктів роздрібної торгівлі на селі, тис.

Показник	Рік						2016 до 1995, %
	1995	2000	2005	2010	2015	2016	
Магазини	48,2	29,8	19,0	13,4	8,3	7,8	16,2
Об'єкти торгівлі напівстаціонарні (кіоски, автозаправні станції)	3,5	3,6	2,9	3,0	2,0	2,1	60,0

Джерело: [23].

Найбільше скорочення мали магазини — від 48,2 тис. од. 1995 року до 7,8 тис. од. 2016-го р., або в 6,2 раза; об'єкти торгівлі напівстаціонарні — від 3,5 тис. до 2,1 тис. од. (в 1,7 раза) [23].

Практично повністю зруйнована сільська служба побуту. Її інфраструктура відсутня в 98—99 % сільських поселень. Припинення з 1999 року відшкодування суб'єктам господарювання витрат власних коштів, понесених на будівництво об'єктів соціальної інфраструктури села, призвело до того, що інвестори не зацікавлені вкладати власні кошти в її розвиток. Слід звернути увагу ще на технічний стан споруд об'єктів служби побуту, більшість з яких побудовані у 1930—1940-х рр, тому майже 15—25 % з них потребують капітального ремонту [9]. А в 578 селах України їх узагалі немає.

Соціальні умови життя сільського населення значною мірою залежать і від рівня розвитку та облаштування доріг у сільській місцевості. Проте нині майже 30 % автомобільних доріг внутрішньогосподарського підпорядкування не мають твердого покриття.

Станом на 01.01.2016 не мали під'їздів 113 (0,4 %) сільських населених пунктів. Найбільша частина таких поселень у Чернігівській (39), Одеській (22), Харківській (18), Сумській (13) областях. Проте більш чверть сільських населених пунктів (7,6 тис. сіл із числом жителів 1,2 млн осіб) не мали зупинок громадського транспорту, з них 451 село (з населенням 67,6 тис. осіб) було від найближчої зупинки на відстані понад 10 км.

Чинні дороги не ремонтуються і виходять із ладу. Стан бездоріжжя такий, що не дозволяє дістатися до медичних та інших закладів соціальної сфери.

Отже, нині соціальний розвиток села зумовлений рядом проблем, серед яких:

- трудова міграція сільського населення, обезлюднення і відмирання сіл, масовий виїзд молоді зі села;
- низький рівень доходів сільського населення;
- обмежений доступ до базових умов розвитку людського потенціалу: освіти, медичного обслуговування, нормальних житлових умов;
- зношеність матеріальної бази соціальної та інженерної інфраструктури села, зниження якості послуг;
- недоступність та обмеженість інформації щодо сучасних технологій, прав і можливостей населення;
- втрата національних традицій сільського укладу, сімейних цінностей;
- відсутність довгострокової державної політики підтримки сільської місцевості;
- відсутність реальних важелів впливу в органів місцевого самоврядування; нерозвиненість громадського руху та ін.

Зрозуміло, що головною причиною зазначених проблем є брак коштів. Проте в середовищі, де відсутня відповідна соціальна інфраструктура, не лише знижується рівень народжуваності, посилюються міграційні процеси, погіршується соціально-економічна ситуація, а й активізуються конфлікти, соціальні суперечності, відбувається соціальне розшарування, формується несприятливий морально-психологічний клімат. Останньому сприяє зниження доходів сільських жителів необхідної умови для задоволення потреб населення.

**Висновки.** Таким чином, соціальний розвиток села за умов реалізації політики європейської інтеграції нашої держави можливий лише при застосуванні комплексного підходу до розв'язання наявних проблем, що ставить вимогу здійснення перетворень у системі та структурі механізмів державного регулювання цим процесом як на центральному, так і місцевому рівнях.

Тому потрібно розробляти і реалізовувати інноваційну модель соціального розвитку, яка повинна ґрунтуватись на максимально можливому залученні фінансових ресурсів і розробленні механізму залучення людського капіталу в сільську місцевість України.

Тобто стратегічними напрямками подальшого соціального розвитку села як детермінуючої складової механізму управління його економічним розвитком, на нашу думку, мають стати:

1. Не просто створення нових робочих місць, а місць, привабливих перш за все для молоді. Серед останніх — може бути сільський зелений, еко- та агротуризм, розвиток якого

сприяє створенню нових робочих місць, збереженню екологічної рівноваги, відновленню природних і соціальних ресурсів. Адже для забезпечення цих видів туризму потрібно в селі для туристів будувати пансіонати, мікроготелі, а це значить — активізувати будіндустрію, роздрібну торгівлю, службу побуту.

2. Формування суспільної думки щодо важливості і престижності аграрної праці шляхом гарантування дійової системи її соціальної мотивації та захисту.

3. Усебічне сприяння відновленню і подальшому розвитку соціальної інфраструктури села, зокрема таких важливих сфер, як культурно-побутове обслуговування, медичне забезпечення, будівництво впорядкованого та облаштованого житла.

4. Подолання диспропорцій на рівні обслуговування сільських жителів. Цьому має сприяти підвищення платоспроможного попиту населення на соціогуманітарні послуги, що зумовлює необхідність розширення на селі виробничого сегмента економіки, розвиток якого служить основою отримання доходів — необхідної умови :

- для задоволення потреб населення, у тому числі у сфері послуг;
- підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня;
- формування середнього класу;
- забезпечення гармонізації всіх складових соціального розвитку села.

5. Розширення владних повноважень і можливостей громад у здійсненні процесу контролювання та стимулювання раціонального ресурсокористування на сільськогосподарських підприємствах усіх форм власності, залучення інвестицій у виробничу, соціальну та екологічну сфери сільських територій. Тобто з міста в село мають прийти нові технології, нові нестандартні форми управління, нові підходи до організації розподілу місцевих доходів та соціальних послуг.

6. При розробленні та затвердженні Державного бюджету України передбачати виділення бюджетних коштів на охорону здоров'я, освіту, культуру, житлово-комунальне господарство не менше ніж 1 % ВВП.

7. Створення фонду підтримки розвитку соціального розвитку села за рахунок відрахувань господарських суб'єктів усіх форм власності в розмірі 1,5 % їхніх доходів.

8. Упровадження пільгового оподаткування для новостворених підприємств на селі в разі інноваційного характеру їхньої виробничої діяльності, надання соціально-необхідних послуг або здійснення інфраструктурного забезпечення цих територій та ін.

Виконання запропонованих заходів дасть можливість стабілізувати демографічну ситуацію і забезпечити зайнятість та збільшити доходи сільських жителів; наблизити умови проживання на селі до міських і зберегти сільські населені пункти.

Подальші дослідження в контексті цієї проблеми мають бути спрямовані на комплексне вивчення соціального розвитку села на засадах його циклічності, поглиблення теорії та вдосконалення практичних інструментів щодо обґрунтування стратегії його піднесення.

#### Література

1. Орлатий М. К., Булавка О. Г., Купалова Г. І. та ін. Реорганізація об'єктів соціальної сфери села. Київ : Інститут аграрної економіки УААН, 1998. 33 с.
2. Саблук П. Т., Малік М. Й., Булавка О. Г. та ін. Проект Концепції розвитку сільських територій до 2030 року. Київ : Інститут аграрної економіки, 2007. 47 с.
3. Eisenhardt K. M. Building theories from case study research. *The Academy of Management Review*. 1989. October. № 14 (4). P. 532—550.
4. Johansson S. Conceptualizing and Measuring Quality of Life for National Policy. *FIEF Working Paper Series*. 2001. № 171. P. 1—16.
5. Campbell A., Converse Ph., Rodger Es. The Quality of American Life. New York, 1976. 312 p.
6. Coale A., Demeny P. Regional model life tables and stable populations. Princeton, 1996. 167 p.
7. Прокопа І., Крисанов Д. Селянські господарства в Україні: генезис, сучасні виклики та доміанти розвитку. *Економіст*. 2013. № 11. С. 6—10.
8. Куценко В. І. Соціальний вектор економічного розвитку : монографія. Київ : Наукова думка, 2010. 735 с.
9. Leopold A. Warunki i przesłanki przekształceń rolnictwa polskiego. Transformacja rolnictwa Polskiego w perspektywie integracji ze wspólnotami Europejskimi. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1993. S. 52—68.
10. Павлов О. І. Сільський розвиток в Україні: теорія, практика, політика, управління : монографія. Одеса: Астропринт, 2008. 208 с.

11. Sen A., Nussbaum M. Capability and Well-being. The Quality of life. Oxford : Oxford University Press, 1993. P. 30—53.
  12. Tonsager D. The USDA Rural Development Mission. Washington DC., 2011. 60 p.
  13. Schultz T. W. Investing in People. The Economics of Population Quality. Berkeley : University Press, 1981.
  14. Статистичний щорічник України за 2016 рік. Київ : Держстат України, 2017. 611 с.
  15. Ринок праці у 2016 році : доповідь. Київ : Держстат України, 2016. 30 с.
  16. Дошкільні заклади України у 2017 році : стат. зб. Київ : Держстат України, 2018. 96 с.
  17. ДБН В.2.2-4-97. URL : <http://document.ua/budinki-i-sporudi.-budinki-ta-sporudi-ditjachih-doshkilnih-z-nor395.html>.
  18. Загальноосвітні та професійно-технічні навчальні заклади України : стат. зб. Київ : Держстат України, 2018. 134 с.
  19. Заклади культури, фізичної культури і спорту України у 2017 році : стат. зб. Київ : Держстат України, 2018. 95 с.
  20. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2017 : стат. бюл. Київ : Держстат України, 2018. 92 с.
  21. Порядок використання у 2006 р. субвенції з державного бюджету місцевими бюджетами на оснащення сільських амбулаторій та фельдшерсько-акушерських пунктів, придбання автомобілів швидкої медичної допомоги для сільських закладів охорони здоров'я : Постанова Кабінету Міністрів від 28 квітня 2006 р. № 603. URL : <http://zakony.com.ua/lawbase/sedcontent.html?id=178230&p=1>.
  22. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2017 році : стат. зб. Київ : Держстат України, 2017. 86 с.
  23. Роздрібна торгівля України у 2016 році : стат. зб. Київ : Держстат України, 2017. 118 с.
- Статтю рекомендовано до друку 19.09.2020 © Булах Т. М., Кравченко І. С., Резнікова Н. В., Іващенко О. А.,

### References

1. Orlaty, M. K., Bulavka, O. G., & Kupalova, G. I. (et al.). (1998). *Reorganizatsiya ob'ektiv sotsialnoi sfery sela [Reorganization of social facilities in the village]*. Kyiv: Instytut ahrar. ekonomiky UAAN [in Ukrainian].
  2. Sabluk, P. T., Malik, M. J., & Bulavka, O. G. (et al.). (2007). *Proekt Kontseptsii rozvytku silskykh terytorii do 2030 roku [Draft Concept of Rural Development until 2030]*. Kyiv: Instytut ahrar. ekonomiky UAAN [in Ukrainian].
  3. Eisenhardt, K. M. (1989). Building theories from case study research. *The Academy of Management Review*, 14 (4), 532—550.
  4. Johansson, S. (2001). Conceptualizing and Measuring Quality of Life for National Policy FIEF. *Working Paper Series*, 171, 1—16.
  5. Campbell, A., Converse, Ph., & Rodger, E. (1979). *The Quality of American Life*. New York.
  6. Coale, A., & Demeny, P. (1996). *Regional model life tables and stable populations*. Princeton.
  7. Prokopa, I., & Krysanov, D. (2013). Selianski hospodarstva v Ukraini: henezys, suchasni vyklyky ta dominanty rozvytku [Peasant farms in Ukraine: genesis, current challenges and dominants of development]. *Economist — Economist*, 11, 6—10 [in Ukrainian].
  8. Kutsenko, V. I. (2010). *Sotsialnyi vektor ekonomichnogo rozvytku [Social vector of economic development]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
  9. Leopold, A. (1993). Warunki i przeslanki przeksztalceń rolnictwa polskiego. Transformacja rolnictwa Polskiego w perspektywie integracji ze wspolnotami Europejskimi. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
  10. Pavlov, O. I. (2008). *Silskyi rozvytok v Ukraini: teoriia, praktyka, polityka, upravlinnia [Rural development in Ukraine: theory, practice, policy, management]*. Odesa: Astroprynt [in Ukrainian].
  11. Sen, A., & Nussbaum, M. (1993). *Capability and Well-being. The Quality of life*. Oxford: Oxford University Press.
  12. Tonsager, D. (2011). *The USDA Rural Development Mission*. Washington DC.
  13. Schultz, T. W. (1981). *Investing in People: The Economics of Population Quality*. Berkeley: University Press.
  14. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2017). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2016 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2016]*. Kyiv [in Ukrainian].
  15. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2016). *Rynok pratsi u 2016 rotsi [Labor market in 2016]*. Kyiv [in Ukrainian].
  16. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2018). *Doshkilni zaklady Ukrainy u 2017 rotsi [Pre-school establishments of Ukraine in 2017]*. Kyiv [in Ukrainian].
  17. DBN V.2.2-4-97 [SBS V.2.2-4-97]. (n. d.). *document.ua*. Retrieved from <http://document.ua/budinki-i-sporudi.-budinki-ta-sporudi-ditjachih-doshkilnih-z-nor395.html> [in Ukrainian].
  18. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2018). *Zagalnoosvitni ta profesiino-tehnichni navchalni zaklady Ukrainy [General educational and vocational educational institutions of Ukraine]*. Kyiv [in Ukrainian].
  19. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2018). *Zaklady kultury, fizychnoi kultury i sportu Ukrainy u 2017 rotsi [The institutions of culture, physical culture and sports of Ukraine in 2017]*. Kyiv [in Ukrainian].
  20. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2018). *Zaklady ohorony zdorovia ta zahvoriuvanist naseleння Ukrainy u 2017 [Health care facilities and morbidity of the population of Ukraine in 2017]*. Kyiv [in Ukrainian].
  21. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2006). *Pro poriadok vykorystannia u 2006 r. subvencii z derzhavnogo biudzhetu mistsevymy biudzhetaми na osnashhennia silskykh ambulatorii ta feldshersko-akusherskykh punktiv, prydbannia avtomobiliv shvydkoi medychnoi dopomogy dlia silskykh zakladiv ohorony zdorovia: Postanova pryiniata 28 kvitnia 2006 roku № 603 [Procedure for using subventions from the state budget by local budgets in 2006 to equip rural outpatient clinics and obstetrics and gynecology centers, purchase ambulances for rural health care facilities: Resolution of April 28, 2006 № 603]*. Retrieved from <http://zakony.com.ua/lawbase/sedcontent.html?id=178230&p=1> [in Ukrainian].
  22. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2017). *Sotsialno-demografichni harakterystyky domogospodarstv Ukrainy u 2017 rotsi [Socio-demographic characteristics of households in Ukraine in 2017]*. Kyiv [in Ukrainian].
  23. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2017). *Rozdribna torgivlia Ukrainy u 2016 rotsi [Retail trade of Ukraine in 2016]*. Kyiv [in Ukrainian].
- The article is recommended for printing 19.09.2020 © Bulakh T., Kravchenko I., Reznikova N., Ivashchenko O.